

АДМИНИСТРАТИВНИ „ДОКЛАДИ“ ОТ ПРОФ. П. БИЦИЛИ:
ГРАНИЦИТЕ НА ЖАНРА

Галина Петкова

ADMINISTRATIVE “REPORTS” BY P. BICILLI:
THE BOUNDARIES OF GENRE

Galina Petkova¹, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria

<https://doi.org/10.46687/YGJZ7532>

Abstract: *The publication examines administrative reports written by Prof. Pyotr Bicilli in Bulgarian in his capacity as the Chair of the Department of Modern and Contemporary History at the Faculty of History and Philology of Sofia University. The official reports on the competitions for private associate professor (1940) and full-time associate professor (1943) are kept in the Archives of Sofia University and have not been published until now. The third text - a “motivating” report to the Academic Council for opening a procedure for a private associate professor - was found in the annual report of the Vice-Chancellor of the University for 1938-1939 academic year. The reports reveal a strategy for cultural reproduction of models of functioning of Bulgarian scientific field, area with which P. Bitsili was engaged. In texts, along with careful interpretation of conclusions in candidates’ works, the professor presented his ideas on research method and concepts introduced in his medieval and literary texts. The reports are not reducible to their administrative nature, and approach the genre of literary or scientific review established in Bicilli’s work.*

Key words: P. Bicilli, Hristo Gandev, Bulgarian Revival, „microscopic method“, „ordinary Bulgarian“, „man-automation“

По повод 70 години от смъртта на
професор Пьотр Бицили (1879–1953)

Настоящата публикация съдържа три административни „доклада“, написани от проф. Пьотр Бицили в качеството му на титуляр на Катедрата по нова и най-нова история на Историко-филологическия факултет на Софийския университет. Първият е „мотивиран доклад“² за откриване на

¹ Galina Petkova is a lecturer in Russian literature of 20th centuries at the Faculty of Slavic Studies of the Sofia University “St. Kliment Ohridski”; PhD in Philology at Moscow State University “M. V. Lomonosov” (1994); Associate Professor (2017) at the Department of Russian Literature of the Faculty of Slavic Studies (published habilitation thesis: “To Provide a Guiding Thread...”: History of Russian Literature in Three Books by Professor P. Bicilli” (Bulgaria, 1931–1934) (2017). Her research interests are in the field of Russian émigré literature, women’s literature of Russian emigration, the teaching activities of Russian humanitarian scholars in Bulgaria. Email: gtpetkova@abv.bg

Copyright © 2023 Galina Petkova

This open access article is published and distributed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

² Жанровата идентификация се цитира според тогавашния административен дискурс (Stanishev, 1940, p. 48).

процедура за избор на частен доцент към същата катедра, прочетен от Бицили пред съвета на Историко-филологическия факултет на 1.III.1939 г. и одобрен на заседание на Академичния съвет на 28.VI.1939 г. (Bicilli, 1939, pp. 48–49). Този текст е включен в отчета за учебната 1938/1939 година на проректора на Софийския университет проф. д-р Ал. Станишев, публикуван в официалната част на Годишника на Университета за 1940 г. (Stanishev, 1940, pp. 5-122).

Другите два текста са административни доклади³, представящи научните трудове на участниците в конкурсите – 1) за частен доцент с кандидати – Христо Гандев и Туше Влахов (Bicilli, 1940), и 2) за редовен доцент с единствен кандидат Хр. Гандев (Bicilli, 1943), – проведени от Катедрата по нова и най-нова история. Ръкописите им са запазени в Личното дело на проф. Христо Гандев, спечелил и двата конкурса. Самото Лично дело се съхранява в Архива на Софийския университет⁴.

Историците, ангажирани с представянето и изучаването на научното наследство на проф. Христо Гандев, отбелязват, че проф. Бицили е бил негов „учител“ (Solenkova, 2021, p. 130) и „рецензент“ и при двата му „избора (за извънреден доцент и за редовен доцент)“ (Veleva, 2015, p. 40), самите рецензии обаче досега не са социализирани. „Мотивираният доклад“, както и двата доклада за конкурсите, смея да твърдя, остават непознати за изследователите на П. Бицили⁵. Те са пример за ангажираното участие на „професора чужденец по договор“⁶ в стабилизирането на българското академично пространство и потвърждават думите на проф. Васил Златарски, казани от името на преподавателите историци в тревожните обстоятелства на 1932 г.⁷, че „най-горещото“ „желание“ на Бицили е „да остави тук ученици“, които „достойно биха го заместили и продължили неговото дело“ (Petkova, 2013, p. 290).

Трите доклада са свързани помежду си така, че бележат отделните стъпки на административни процедури, целта на които не е само институционализацията на ученика на професора. Тяхната постъпателност разкрива определена стратегия за възпроизводство на научното поле, която предполага създаване на кръг от по-млади учени около катедрата, „та

3 Текстове на двата доклада се публикуват по-долу, затова при цитирането им референцията въвежда само името на автора и годината на написване.

4 Архив на Софийския университет, ф. 1, оп. 35, а. е. 153.

5 Отделни пасажии от „мотивирания доклад“ и доклада от 1940 г. са цитирани в: Petkova, 2013, pp. 19, 96.

6 Всички чужди граждани, постъпили на работа в Софийския университет по реда на действащия тогава Закон за народното просвещение (1924), са означени в българския административен дискурс еднакво: „редовен професор чужденец с (по) договор“ или „редовен професор чужденец с контракт“ (Petkova, 2013, p. 31).

7 През 1932 г. заради рестриктивните мерки, предприемани от властите в България във връзка с икономическата криза, Бицили се оказва пред опасността договорът му да не бъде продължен и той да загуби преподавателското си място в Софийския университет. Виж по-подробно: Petkova, 2013, p. 269.

да може в случай, че тя „остане вакантна“, факултетът „по-лесно да намери заместник на титуляра от средата на самата университетска колегия“ (Vicilli, 1939, p. 49). В абзаца на „мотивирания доклад“, формулиращ тази цел не се говори за конкретната Катедра по нова и най-нова история, а се казва: „около всяка една катедра“ (Vicilli, 1939, p. 49). Така предложеният кадрови модел надхвърля границите на гилдията или научната област на историята, той е отворен към всички академични звена.

Създадени в рамките на общия тогава Историко-филологически факултет, докладите за двата конкурса представят публикациите на кандидатите – възпитаници на факултета „от отдели история ... и география“ или с придобита „докторска степен по европейска история и социология“ в Карловия университет в Прага (Vicilli, 1940). В изказа си те фиксират едно неразчленено пространство на научно дирене и административна представителност. Днешният хуманитаристичен поглед по-скоро би регистрирал в тях интердисциплинарно събиране на вече достатъчно раздалечени академични полета.

Интерпретирайки хабилитационните трудове, Бицили не се осланя на езикови формули клишета, зависими от реториката на конкурсната процедура. Той е много внимателен към тезите на представените от кандидатите текстове, като успява да преведе техните изводи и да формулира достойнствата им на актуалния за времето метаезик. Хоризонтът на неговата гледна точка се определя от „правилното разбиране що е истинска, реална история“, „схващането за нацията като една духовна същност“, „развоя“ на „факта“ в „духовна тенденция“ (Vicilli, 1940). Според професора именно доброто познаване на концепциите и на свързаните с тях изследователски методи, разработени от „най-големите представители“ (Vicilli, 1940) на тогавашната историческата наука, тяхното успешно прилагане към българското национално развитие, легитимира кандидатстващия в конкурсите Хр. Гандев (респективно би легитимирало младото поколение български учени) като принадлежащ на модерната историческата наука. Подобен извод би бил възможен, ако неговият автор е достатъчно добре запознат с творчеството на тези „най-големи представители“, чиито идеи той споделя и развива. Като авторитет за своя ученик, той очевидно го насърчава да върви по същия път. Така текстовете са белязани от едно вътрешно двугласие, съединяващо личните изследователски наративи на рецензирания и рецензиращия. В докладите са разпознаваеми (авто)цитатите, които отвеждат към медиевистичните и литературоведските трудове на Бицили или открито препращат към неговите разбирания за метода на проучване и фигурата на историка въобще.

Във времето, когато се пишат рецензиите (края на 30-те – началото на 40-те години на XX век), Бицили вече е стабилизирал научни избори, различни от първоначалните му интереси: в емигрантските години романската медиевистика е заместена от руската литература и руския

книжовен език⁸. Докторската дисертация на Хр. Гандев, както и статиите, тематически свързани с нея, са посветени на религиозната доктрина на абат Йоахим Флорски, личността и трактатите на когото са предмет на първите научни публикации⁹ на Бицили. Очевидно Хр. Гандев е повлиян от концепциите и подходите на своя учител, когато разработва темата за възприемането на Йоахимовото учение от чешкия религиозен писател Матей Яновски.

Разпространението на йоахимизма, историята и духовността на Францисканския орден се проследяват в дисертацията на Бицили, издадена като книга¹⁰. В нея той оспорва интерпретацията на понятието „среден човек“, предложено от историка Лев Карсавин (1882–1952), с когото са, ако се позова на П. Бурдийо, „конкурентни колеги“ (Bourdieu, 2012, p. 251) в полето на медиевистиката. Културният профил на „средния“ или „масовия“ човек дава възможност на автора да изведе диалога между високата и масовата култура в средновековна Европа.

В емигрантското си творчество Бицили започва да използва концептуализацията на „средния човек“ в руски контекст, дори нещо повече – преориентира я към филологията и формулира ново персонажно поле в руската литература. През 1934 г. в своята „Кратка история на руската литературата“ („Краткая история русской литературы“ (от Пушкина до наших дней), анализирайки романа на Пушкин „Капитанската дъщеря“, той отбелязва:

Пушкин е първият и за своето време единственият писател, който оценява историческото значение на **средния руски човек** (удебеляването мое, Г. П.) от тази категория и го избира за предмет на художествено възплъщение, докато тогавашните романисти изобразяват или неправдоподобни, условни „герои“, или карикатурни мошеници, глупаци, негодници, смятайки, че само това може да бъде увлекателно¹¹ (Vicilli, 1934, pp. 17-18).

В доклада от 1940 г. Бицили продължава да разширява означаването и прилага понятието „среден човек“ към българското национално развитие, като прави многократно уговорката, че не е специалист по история на България. На няколко пъти той споменава за „средния българин“ / „средния“ или „масовия“ човек“ по време на Възраждането като „обект на наблюденията“ на Хр. Гандев“ (Vicilli, 1940). Бицили въвежда съчетанието „средния българин“ в кавички и в двата доклада, визиращи трудовете на Гандев, но без да уточнява кого цитира. В случая професорът използва собствения метаезик, за да дисциплинира и валидизира наблюденията

8 По-подробно за тези замени на изследователски полета виж: Petkova, 2017, pp. 72-79.

9 Виж статията на П. Бицили: *Заметки об иоахимизме*. Журнал Министерства народного просвещения. *Новая серия* (Санкт-Петербург), 1914, кн. LIII, 242-249.

10 Бицилли, Петр. *Салимбене. Очерки италянской жизни XIII века*. Записки Новорос[сийского] университета, т. XIII. Одесса: Типография Техник, 1916.

11 Тук и по-долу преводите на цитатите от П. Бицили на български език са мои, Г. П.

на автора на „Ранно възраждане“, който не оперира в книгата си с този концепт. Въпросът как именно медиевистът Бицили (и в конкретика книгата „Салимбене“) влияе върху формирането на Хр. Гандев като учен не е разискван, ако и изследователите да констатират, че ученикът попада „под силното влияние“ на своя учител (Veleva, 2015, p. 24; Solenkova, 2021, p. 113).

В същия доклад от 1940 г., обсъждайки профила на българския селянин през Възраждането, очертан в книгата на Хр. Гандев, Бицили пише: „Селянинът не разсъждава, защото и няма нужда от това: той живее и действа автоматично“ (Bicilli, 1940). Дали определението „автоматично“ назовава адекватно особеностите на българския селянин от времето на Ранното възраждане, или в цялото изречение има някаква загадка, въпреки поясняващото двоеточие? Или може би езиковото съзнание на автора наслагва различни картини на света? Цитираното изречение има една принадлежна референция, която се отмества от българската историята и се съотнася с друго научно поле – това на филологията и литературознанието. Ако трябва да съм още по-конкретна, казаното от Бицили препраща към статиите му, посветени на творчеството на Гогол и на Гоголевия човек.

През първата половина на 30-те години на ХХ век Бицили се ангажира с подготовката и публикуването в София на юбилеен „Гоголев сборник“¹². Заявен като общоимигрантски проект, „Гоголевият сборник“ получава подкрепата на българската академична общност в лицето на проф. Михаил Арнаудов. Бицили има намерение да участва в сборника със своя статия, в която да предложи сравнителен прочит на творбите „Вий“ на Н. Гогол и „Призраци“ на И. Тургенев. Сборникът остава неиздаден, ръкописът му не е намерен, не е ясна съдбата на текста на професора, ако той въобще е бил написан. Но явно още от началото на 30-те години на ХХ век Бицили насочва вниманието си към Гоголевото творчество. В главата за Гогол в цитираната вече „Кратка история на руската литература“ (1934) той размишлява върху Гоголевата антропология, изтъквайки, че писателят „безпощадно и злобно“ осмива човека, но едновременно го и „съжالياва“:

В духовно бедното същество, **живеещо автоматичен, несъзнателен живот** (удебеляването мое, Г. П.), той успява да види доброта, сърдечност, способност да обича, да изпитва нравствени страдания и ни предава симпатията си към тези хора (Bicilli, 1934, p. 29).

В текстовете на Бицили „автоматизмът“ ще бъде изведен като ключова характеристика на Гоголевия човек. Към същата тема професорът се връща през втората половина на 40-те години на ХХ век в студията си „Проблемът за човека у Гогол“ („Проблема човека у Гоголя“)¹³, в която разгръща цяла парадигма на означаващото автомат / автоматичен: „героят

¹² Реконструкцията на историята на неотпечатания „Гоголев сборник“ виж: Petkova, 2017, pp. 119-142.

¹³ Бицилли, Петър. Проблема човека у Гоголя. *Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет*. София, 1947-1948, № 44, 91-132.

е автомат“, той има „автоматични реакции“, „автоматизмът“ се съединява с човешката „безличност“ (Bicilli, 2004).

Както и да се различава „автоматизмът“ на българския селянин в периода преди и по време на Възраждането от „автоматизма“ на Гоголевите персонажи, очевидно е, че Бицили избира да разгърне мисълта си чрез понятие, закрепено в литературоведския му дискурс. И ако концептуализацията „среден човек“ извървява пътя от медиевистичните и историческите текстове до литературоведските, тук скокът е в посока от филология към история и тази терминологична циркулация обединява различните изследователски полета в една езикова личност.

Административните доклади за частната доцент (1939–1940), са белязани от *програмотност*, която дефинира методите и проучвателските умения на учения историк. В „мотивирания“ доклад за откриването на процедурата Бицили говори за значението на „микроскопичния метод“ или метода на „микроскопическия анализ“ (Bicilli, 1939, pp. 48–49). В доклада си за избирането на Хр. Гандев за частен доцент той на два пъти подчертава ролята на „микроскопичния анализ“, на който историкът би трябвало да подлага „множество данни от най-разнообразно естество“ (Bicilli, 1940). В доклада от 1943 г. за избор на редовен доцент проблемът за метода не е засегнат, вероятно се смята, че за новия академичен статут тази тема вече не е актуална.

Микроскопичният анализ се насочва към т. нар. „petits faits“, в превода и изказа на Бицили, „дребни, но тъкмо затуй много характерни факти“ (Bicilli, 1940), той позволява явленията да бъдат оразличени и индивидуализирани. Вниманието към детайла или „дреболиите“, както е казано на друго място (Bicilli, 1999, p. 442); умението фактите да се сглобят в „тенденция“ (Bicilli, 1940); улавянето на диалектиката между синтез и микроскопия; историческата интуиция; способността да се вижда сложността на историческата проблематика; свободата от „всякакви псевдонаучни предвзетости“ са изброените от професора „качества“ на „истинския историк“ (Bicilli, 1940). Последните в един интердисциплинарен прочит стават валидни въобще за носителя на хуманитаристично познание. И ако докладът в контекста на процедурата задава някакъв квалификационен хоризонт, според който се търси подходящият кандидат, то извън конкурса посочените „качества“ са белязани от автометаописание, в тях е професионалното *верую* на самия Бицили.

По-късно, в началото на 50-те години на ХХ век, Бицили въвежда метода на „микроскопичния анализ“ като изследователски подход и в увода към литературоведската статия „Бележки върху лексическите и тематическите съвпадения и заимствания у руските автори класици“ („Заметки о лексических и тематических совпадениях и заимствованиях у русских авторов-классиков“), останала неиздадена приживе:

Публикувани са много нови материали, строго се спазва, така да се каже, **микроскопичния анализ**, благодарение на който се изяснява значението на много от онова, което преди е смятано за „дреболии“ (удебеляването мое, Г. П.), на които не са обръщали внимание и т. н. (Vicilli, 1999, p. 442).

Родословието на микроскопичния метод вероятно може да бъде търсено в методологическите основания на руските формалисти, чиито текстове Бицили добре познава. През 1926 г. професорът издава първата си филологическа книга „Етюди за руската поезия“ („Этюды о русской поэзии“), която съвременниците му смятат за повлияна от „формалния метод“¹⁴. В рецензията си за книгата пушкинистът М. Хофман вижда „сближаването“ между Бицили и представителите на руския формализъм в „презрението към историята на литературата“ (Hofman, 1926, p. 165). Според него обаче Бицили „се отличава“ от формалистите по „голямата широта на възгледите и уважението към вътрешната ценност на словото, неразривно свързана с неговата художествена значимост“ (Hofman, 1926, p. 165). Сходствата с формалистите, но и дистанцирането от тях регистрира Кристина Поморска в известните „Диалози“ („Беседы“) с Роман Якобсон. Обсъждайки „паралелизма в художествената проза“, тя споменава за ранните формалисти, които твърдят същото „доста непохватно“ („довольно неуклюже“), докато П. Бицили го прави много тънко („очень тонко“) (Jakobson, Pomorska, 1982, p. 82). За интереса към „индивидуалните постижения“ на формалистите, но отвъд „ограничеността на доктрината“ говори и Димитър Дочев (Dochev, 1995, p. 31), който проблематизира връзката на Бицили с руските формалисти. В конкретния случай от значение е не толкова отказът от следването на теоретизациите на формалистите и изобретяването на собствен литературоведски подход, наречен (защо не) „микроскопичен анализ“, колкото излизането на този метод извън полето на филологията, превръщането му в инструментариум за научно дирене в хуманитаристиката.

Докладите за конкурсите са написани на български език с почерка на Бицили, на места доста нечетлив. Задраскванията и поправките в текстовете, формата на листовите хартия, върху които те са написани, наподобяват чернови варианти, чиято функция е да бъдат прочетени устно, огласени. От друга страна, докладите са и факт на писмената култура, доколкото, освен че са депозираны за провеждане на конкурсни процедури, се прилагат и запазват като административни документи в университетските архиви. Вижда се, че проф. Бицили владее научния българоезичен исторически дискурс за времето си, който явно му е достатъчен, за да изложи своите разсъждения. Едновременно с това обаче текстовете на докладите са силно зависими от руското езиково поле. При

¹⁴ По-подробно за тази книга в контекста на възприемането на руския формализъм в България, по-конкретно от Боян Пенев, и възможното повлияване върху Бицили вж.: Petkova, 2017, pp. 98-119.

все това грапавият¹⁵ български език не е проблем за вникване в смисъла, най-малко заради известната затвореност на комуникативната ситуация – докладите са предназначени за ограничен кръг възприематели, участници в процедурата, т.е. университетски колеги със сходен капацитет от знания и културна памет.

Бицили изключително прецизно борави с рецензираните публикации. Той пунктуално цитира в докладите си отделни фрази или цели пасажии от разискваните трудове на кандидатите, като на свой ред ги подлага на „микроскопичен анализ“, за да обоснове заключенията си. И тук черновата сякаш се превръща в партитура, звучащото слово придобива своя интонация, носи енергията на гласа на опониращия от университетската катедра.

Дискурсът на докладите не се отличава от този в научните трудове на Бицили: кратки прости изречения се редуват с „изречения-чудовища“¹⁶, понякога с размера на половин страница, свързани паратактично. Нанизаните тези-фрази, себепоясненията носят усещането за задъханост и бързопис, едва смогващ да въплъти мисълта в езика. Така черновата става перформативна, създава ефекта на присъствие в момента на сътворяване на текста.

Написаните от Бицили доклади за конкурсите за частна и редовна доцентура в катедрата, която той оглавява, не остават затворени в своята административна битийност и оспорват предпоставения им статут на смислова и жанрова маргиналия. Те развиват схващания и идеи на самия професор и се доближават до жанра на утвърдената в творчеството му научна или литературна рецензия, в която чуждото слово дава тласък да се разгърне своето. В рамките на личния изследователски наратив докладите свидетелстват за стабилизирането на метаезик, който обединява различни области от хуманитаристиката – медиевистика, история, филология, за да съответства на измерения и следван от П. Бицили индивидуализиран научен метод.

Докладът на проф. П. Бицили за откриване на нова частна доцентура (1939) се публикува по Отчета на проректора на Софийския университет проф. д-р Ал. Станишев за университетската 1938/1939 учебна година, отпечатан в Годишника на Софийския университет за 1940 г.

Докладите за конкурсите – за частен доцент (1940) и за редовен доцент (1943) – към Катедрата по нова и най-нова история се публикуват

15 В спомените си Хр. Гандев отбелязва, че проф. Бицили е бил „много добър лектор“ и е чел лекциите си „на български език, макар и лош“ (Veleva, 2015, p. 21). Последната констатация не е пояснена.

16 За дискурса в историите на руската литература, които Бицили пише вж.: Petkova, 2017, pp. 584-586.

по ръкописите им, запазени в Личното дело на проф. Христо Гандев в Архива на Софийския университет. В делото са запазени и машинописни копия на двата доклада, като от първия това е частта, засягаща единствено избрания кандидат – тогава д-р Хр. Гандев. Вероятно копията са направени от администрацията, за да бъдат приложени към решенията на Факултетния съвет, засягащи участниците в конкурсите. Тези копия не са надежден източник, тъй като не се справят с разчитането на почерка на Бицили, на места променят неговия изказ, изписване на имена и думи или реферират някакъв пасаж. Очевидно в този случай водеща е била именно административната функция на доклада и необходимостта от неговата наличност в документацията, мотивираща избирането на по-подготвения кандидат.

Целта при подготовката на ръкописите беше да се запазят научният стил на Бицили и неговият специфичен изказ. Съобразените с нея прецизирания на членувания и др. граматични съгласувания, съответстващи на нормите на съвременния български език, не се обговарят.

И трите текста на докладите са нормализирани според изискванията на съвременната правописна норма и пунктуация. Необходимите разширения или добавяне на думи, за да не убягва смисълът, се дават в „средни скоби“ ([]).

Всички заглавия на творби, книги и периодика са въведени в кавички и на езика, на който те фигурират в докладите. Цитираните от Бицили заглавия на рецензираните трудове са уточнени по съществуващите в библиотечните фондове библиографски описания, като допълнените данни също са оградени в „средни скоби“.

В докладите е запазено изписването на собствените имена, което използва Бицили, но то е съобразено със съвременната правописна норма на съответния език. Значими фигури на европейската философска, религиозна и културна мисъл, както и известни писатели, не се коментират. Цитатите от трудовете, депозирани за конкурса, са сверени по посочените издания, като в текста на доклада фигурира вариантът на професора, а ако има разминавания с оригинала, те са посочени в бележка под линия. Навсякъде, където Бицили се позовава на пасаж от трудовете на кандидатите, той посочва коректно страниците на цитатите.

В текстовете на докладите с удебелен шрифт се печатат онези думи, които в ръкописите са подчертани от П. Бицили. Използвани съкращения като под. (подобни) и т. н. (така нататък) не се разгръщат. Фамилното име на професора – Бицили – не е стандартизирано и във всеки доклад или библиографска единица се изписва в съответствие с употребата му в оригинала.

References

Bicilli, P. (1934). *Kratkaya istoriya russkoy literatury. Chast' II-aya. Ot Pushkina do nashego vremeni*. Sofia: Bez izd. [Бицилли, П. *Краткая история русской литературы. Часть II-ая. От Пушкина до нашего времени*. София: Без изд., 1934.]

Bicilli, P. (1939). Doklad na redovniya profesor po nova i nay-nova istoriya v Istoriko-filologicheskiya fakultet. *Godishnik na Sofiyskiya universitet. Ofitsialen otdel*. 1938–1939. Sofia, 1940, pp. 48–49. [Бицилли, П. Доклад на редовния професор по нова и най-нова история в Историко-филологическия факултет. *Годишник на Софийския университет. Официален отдел*. 1938–1939. София, 1940, 48–49.]

Bicilli, P. (1940). Doklad varhu nauchnite trudove, predstaveni ot kandidatite, yavili se na konkursa za chastna dotsentura pri Katedrata po nova i nay-nova istoriya (1940). *Arhiv na Sofiyskiya universitet*, f. 1, op. 35, a. e. 153, l. 53–68. [Бицилли П. Доклад върху научните трудове, представени от кандидатите, явили се на конкурса за частна доцентура при Катедрата по нова и най-нова история (1940). *Архив на Софийския университет*, ф. 1, оп. 35, а. е. 153, л. 53–68.]

Bicilli, P. (1943). Doklad po konkursa za redoven dotsent kam Katedrata po nova i nay-nova istoriya (1943). *Arhiv na Sofiyskiya universitet*, f. 1, op. 35, a. e. 153, l. 14–17. [Бицилли П. Доклад по конкурса за редовен доцент към Катедрата по нова и най-нова история (1943). *Архив на Софийския университет*, ф. 1, оп. 35, а. е. 153, л. 14–17.]

Bicilli, P. (1999). Zametki o leksicheskikh i tematiceskikh sovpadeniyah i zaimstvovaniyah u russkikh avtorov-klassikov. Publication, commentaire et note de Galina Petkova. *Revue des Etudes slaves*, 1999, LXXI /2, 437–460. [Бицилли, П. Заметки о лексических и тематических совпадениях и заимствованиях у русских авторов-классиков". Publication, commentaire et note de Galina Petkova. *Revue des Etudes slaves*, 1999, LXXI /2, 437–460.]

Bicilli, P. (2004). Problema cheloveka u Gogolya. In Pyotr Bicilli. *Salimbene i Pushkin*. Systavitelstvo, predgovor i belezhki Galina Petkova, Varna: LiterNet. [Бицилли, П. Проблема человека у Гоголя. В: Бицилли, П. *Салимбене и Пушкин*. Съставителство, предговор и бележки Галина Петкова, Варна: LiterNet, 2004.] <https://litenet.bg/publish6/pbicilli/salimbene/problema.htm>.

Bourdieu, P. (2012). *Poleta. Tom I. Poleta na duha*. Sastavitelstvo i prevod ot frenski Nedka Kapralova. Sofia: Iztok-Zapad. [Бурдийо, П. *Полета. Том I. Полета на духа*. Съставителство и превод от френски Недка Капралова. София: Изток-Запад, 2012.]

Dochev, D. (1995). Prilozhenie (P. M. Bicilli i „ruskite formalisti“). In Bicilli, P. M. *Klasicheskoto izkustvo. Stilovi izsledvaniya*. Sastavitelstvo Dimitar Dochev. Sofia: Anubis, 1994, 311–316. [Дочев, Д. Приложение (П. М. Бицилли и „руските формалисти“). В: Бицилли, П. М. *Класическото изкуство. Стиллови изследвания*. Съставителство Димитър Дочев. София: Анубис, 1994, 311–316.]

Hofman, M. (1926). Prof. P. Bicilli. Etyudy o russkoy poezii. Plamy. Praga 1926 (Bibliografiya). *Blagonamerennyu*, 1926, № 1, 164–165. [Гофман, М. Проф. П. Бицилли. Этюды о русской поэзии. Пламя. Прага 1926 (Библиография). *Благонамеренный*, 1926, № 1, 164–165.]

Petkova, G. (2013). Dogovori, pisma i dokladi ot „Lichnoto delo na prof. P. Bitsili“. Publikatsiya, podgotovka na teksta, redaktsiya i belezhki. In *Klasika i kanon v ruskata literatura*. Chuzhdiyat pogled. Sbornik tekstove i dokumenti. Sofia: Fakel, 268-318. [Петкова, Г. Договори, писма и доклади от „Личното дело на проф. П. Бицили“. Публикация, подготовка на текста, редакция и бележки. В: *Класика и канон в руската литература. Чуждият поглед*. Сборник текстове и документи. София: Факел, 2013, 268-318.]

Petkova, G. (2017). „Da se daje rakovodeshta nishka...“: Istoriya na ruskata literatura ot prof. P. Bicilli v tri knigi (Bulgaria, 1931-1934 g.). Sofia: Fakel. [Петкова, Г. „Да се даде ръководеща нишка...“: История на руската литература от проф. П. Бицили в три книги (България, 1931-1934 г.). София: Факел, 2017.]

Jakobson, R., Pomorska, K. (1982). Pomorska, K. *Besedy*. Bibliotheca Slavica Hierosolymitana. Jerusalem. [Якобсон, Р., Поморска, К. *Беседы*. Bibliotheca Slavica Hierosolymitana. Jerusalem, 1982.]

Solenkova, L. (2021). *Hristo Gandev. Zhiteyski pat i nauchno nasledstvo*. Sofia: Izdatelska kashta „Gutenberg“. [Соленкова, Л. Христо Гандев. *Житейски път и научно наследство*. София: Издателска къща „Гутенберг“, 2021.]

Stanishev, A. (1940). Otchet za universitetskata 1938/1939 uchebna godina, cheten ot prorektora prof. d-r Al. Stanishev na 8 dekemvri 1939 g. *Godishnik na Sofiyskiya universitet. Ofitsialen otдел*. 1938-1939. Sofia, 1940, 5-122. [Станишев, Ал. Отчет за университетската 1938/1939 учебна година, четен от проректора проф. д-р Ал. Станишев на 8 декември 1939 г. *Годишник на Софийския университет. Официален отдел*. 1938-1939. София, 1940, 5-122.]

Veleva, M. (2015). *Predizvikanite spomeni na prof. d-r Hristo Gandev*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. [Велева, М. *Предизвиканите спомени на проф. д-р Христо Гандев*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2015.]

1.

Доклад на редовния професор по нова и най-нова история в
Историко-филологическия факултет проф. П. Бицилли¹⁷

Моля почитаемия факултет да се съгласи, щото при Катедрата по нова и най-нова история да се създаде покрай съществуващата вече още една частна доцентура. Мотивите на моето предложение са следните:

В последно време областта на тази дисциплина извънредно много се е разширила – и то в редица отношения. Много се е увеличил броят на публикуваните извори и монографии по отделни проблеми и отделни исторически периоди, така че вече затуй никой историк не би могъл да овладее изцяло този материал, а при това не бива да се изпуска из предвид, че сега на изследвача се налага да си служи с, тъй да кажа, микроскопична метода на проучване на историческата даденост: така че той е принуден все повече и повече да се специализира в една или друга отделна област на своите изучвания ...

Задачата пък на университетския преподавател по тази дисциплина е: първо, да запознае своите ученици с общия характер на хода на историческото развитие на Европа като един културен свят, представляващ от себе си една духовна индивидуалност при всичките му метаморфози в пространството и времето; да чете, прочее, курсове от синтетичен характер, и, второ, да запознае учениците си със специални курсове и с практически упражнения, с проблемите на историята на отделните периоди, на отделните европейски народи, на отделните сфери на историческото развитие (политическа история, социална, история на духовната култура), като си служи в случая с гореспоменатата метода на „микроскопичния анализ“.

Няма нужда да се говори, че е немислимо за един, дори и двама преподаватели да вършат тази работа така, щото студентите да биха могли да се ориентират в цялата проблематика на европейската история. Колкото повече се усложнява проблематиката на тази дисциплина, толкова по-наложително става участието във всеки един университет на все по-голям брой хора в колективната изследователска и преподавателска работа.

Желателно е, щото около всяка една катедра да бъдат сгрупирани няколко по-млади научни работници, та в случай, че катедрата остане вакантна, факултетът да може по-лесно да намери заместника на титуляра из средата на самата университетска колегия.

С почит: (п) П. Бицилли

¹⁷ Заглавието и текстът на доклада се публикуват по: Отчет за университетската 1938/1939 учебна година, четен от проректора проф. д-р Ал. Станишев на 8 декември 1939 г. *Годишник на Софийския университет. Официален отдел. 1938–1939.* София, 1940, 48-49.

2.

Доклад върху научните трудове, представени от кандидатите, явили се на конкурса за частна доцентура при Катедрата по нова и най-нова история¹⁸

Като кандидати на конкурса за частен доцент по нова история се явиха г[-н] д-р Христо Н. Гандев и г[-н] Туше Влахов. Първият кандидат, д-р Хр. Гандев, е роден през 1907 г. във В[елико] Търново. Завършил е класическия отдел на Варненската мъжка гимназия в 1926 г. През 1928 г. е постъпил като студент в Историко-филол[огическия] ф[акулте]т на Соф[ийския] унив[ерситет], отдел История, който е завършил с много добър успех през 1932 г. По назначение на Факултетния съвет през същата година бе изпратен със стипендия за научно усъвършенстване в Пражкия Карлов университет, гдето през юни 1935 г. е добил докторска степен по европейска история и социология след защита на дисертация, озаглавена: „Идейното влияние на йоахимизма върху чешкия мистик Матей Яновски¹⁹“, от която дисертацията специално историческата част бе отпечатана по желание на професор В. Шимак²⁰ в „Časopis Národ[ního] muzea“ [1937]. Като хабилитационна работа за конкурса д-р Христо Н. Гандев е представил своя труд „Ранно възрождане [1700–1830]“ (София, 1939).

Хабилитационната работа на Хр. Гандев е посветена на въпроса за произхода на общественото съзнание у „средния“ българин, което даде начало и на пробуждането на националното чувство и националното съзнание у него. Авторът поставя това във връзка с промените в стопанския и социалния живот на българския народ по време на Ранното възрождане. С право той намира, че основният фактор за развитието на съзнанието у българина в течение на вековете, това е била **вярата**. И по време на Ранното възрождане „средният“ българин е бил според него тясно свързан

¹⁸ Архив на Софийския университет, ф. 1, оп. 35, а. е. 153, л. 53–68.

¹⁹ Изследователката на научното творчество на проф. Христо Гандев Любомила Соленкова (1976–2019), като се позовава и на ръкописа на текста на докторската дисертация, запазен в архива на Карловия университет в Прага, цитира друго название: „Йоахимитски идеи в произведението на Матей Яновски „Правилата на Стария и Новия завет“ (Соленкова, Л. *Христо Гандев. Житейски път и научно наследство*. София: Издателска къща „Гутенберг“, 2021, с. 119). Практически това заглавие в оригинала му на чешки и на латински език Бицили използва по-долу в доклада си сред публикациите на Хр. Гандев, предоставени за конкурса. В своя вариант за онасловаване Бицили буквално реферира с едно изречение основния вътък и научния принос на дисертацията на Гандев – влиянието на учението на калабрийския абат Йоахим Флорски (1132–1202) върху концепциите на чешкия църковен писател Матей Яновски (ок. 1350–1393), станал един от идеолозите на реформаторското течение в Бохемия. В труда на Л. Соленкова дисертацията на Хр. Гандев е представена подробно (Соленкова, Л. *Цит. съч.*, с. 119–129).

²⁰ Йозеф Витезслав Шимак (1870–1941) – чешки историк, професор в Карловия университет в Прага от 1921 г.

с вярата, с историческото християнство, с Църквата. Ала неговата вяра сега променя своя характер и това тъкмо е обусловено от промените в начините на живеене и работа в сферата на социалните и стопанските отношения. „Средният“ българин преди Възраждането, това е бил селянинът. Сега, наред със селячеството, се издига и започва да играе ръководеща роля нова класа – гражданството. Селянинът, първо, води един затворен живот, който вече затуй съвсем или почти съвсем не се променя: оттам духът на консерватизъм, традиционализъм, характерен за селянина. Селянинът не разсъждава, защото и няма нужда от това: той живее и действа автоматично. Затуй и в неговата вяра преобладават началата на традиционализма, ритуализма, и затуй, освен това, в нея биват запазени остатъци от примитивистични, ज्याмащи често пъти нищо общо с християнството, представи и схващания – различни суеверия, магии и под. Освен това селянинът е стопанин собственик. В сферата на стопанската си дейност той е, тъй да се каже, хазаин сам на себе си. И това упражнява своето влияние върху неговото самосъзнание. Селянинът е индивидуалист и този негов индивидуализъм се отразява и върху неговата религиозност. Той е обзет от грижата за спасението на **своята** душа. Съдбата на другите души в отвъдния свят не го интересува. От това гледище неговата вяра би могла да бъде окачествена като **аморална, асоциална**.

В началото на XIX в. се забелязва издигане на чорбаджийството. Чорбаджията се явява като градител на нови начини на стопанска дейност. Развива се градският живот, майсторството и търговията се обособяват от земеделието, стават самостоятелни професии, упражнявани предимно от гражданите. По образеца на занаятчиите в другите земи и българските занаятчии се обединяват в професионални сдружения – еснафи. Този „нов човек“ не е вече един „атом“ на колектива, една сама по себе си съществуваща единица: той е **член** на социалното цяло и той се усеща като такъв. Естествено е, че „новият“ човек другояче схваща вярата, отколкото „предишният“. В неговото съзнание идеите за обичта, братството, човешката солидарност изпъкват на преден план. Според разбиранията на този „нов“ човек спасението на душата се постига не със спазване на религиозния ритуал, не с магьоснически действия, но преди всичко с деятелността, насочена към обществена полза. Еснафлиите са ония хора, които в България поставят основите на обществената благотворителност, на народното просвещение. Това е накратко изложено основното съдържание на изследването на Хр. Гандев. Авторът е подкрепил своята теза с множество данни от най-разнообразно естество и подложени у него на „микроскопичен“ анализ. С оглед на своята основна мисъл и на своя метод книгата на Хр. Гандев може да бъде окачествена като един според моето разбиране извънредно ценен опит да бъдат приложени към българската история през Новото време схващания и свързани с тях начини на изследване[, принадлежащи] на малък брой най-големи представители на съвременната историческа наука,

каквито са Н. Pirenne²¹, Lucien Febvre²², Huizinga²³, Alfred Weber²⁴, Groethuysen²⁵, Tawney²⁶, Trevelyan²⁷. Според тях историческата действителност е един „universum“ в този смисъл, че никоя от областите на човешката дейност не може да бъде изолирана и проучвана сама по себе си, тъй като всички тези области, в които човекът се проявява, в неговото **съзнание** съществуват **заедно**, та, прочее, homo oeconomicus, homo religiosus, homo politicus и т. н. не са нищо друго освен абстракции, фикции. С други думи, всички сфери на човешката дейност се намират в отношения на по-голяма или по-малка взаимозависимост. В книгата на Хр. Гандев много добре е проследено как новите начини на стопанска дейност, новите социални отношения въздействат върху пробуждането на ново разбиране за онова, какво нещо е християнската истина, и на свой ред как това ново разбиране въздейства върху социалните отношения, как това тласка хората към стремеж от сътрудничество в тяхната дейност като занаятчии, търговци, лихвари да преминат към съвместна дейност и в полето на народното образование и под. Повтарям, че обект на наблюденията на Хр. Гандев е „средният“ или „масовият“ човек. И в това се проявява неговата **историчност**, т. е. правилното разбиране що е истинска, реална история: тъй като идеите, идеалите, изнамерванията и под., които са плод на творческата дейност на отделни бележити, гениални личности стават исторически фактор само дотолкова, доколкото те упражняват своето влияние върху **колективното** съзнание и при това по такъв начин, по какъвто те в това колективно съзнание, т. е. съзнанието на множеството „средни“ люде, **се пречупват**. Аз, който не съм имал случай да се занимавам специално с въпросите на българската история, мога само да кажа, че според моето впечатление тази еволюция на съзнанието на „средния“ българин от 1700 до 1860 г. е проследена у Хр. Гандев много внимателно и е изобразена с голяма убедителност. Ще си позволя само една критична забележка относно впрочем едно място от неговата книга, в което той дава формулировка специално не на българското, но изобщо на „простонародното“ благочестие (38 с.): „В това простонародно благочестие религиозното или морално отношение към ближния не играе почти никаква роля; духовното внимание на живия човек към живия човек липсва: всяка душа е заета единствено със себе си и е **мистично** устремена само към Бога, всичко останало ѝ е безразлично“²⁸. Аз не съм сигурен дали в случая терминът „мистично“ е на мястото си. И пак там, като говори за ролята на магията в простонародното благочестие,

21 Анри Пирен (1862–1935) – белгийски историк.

22 Люсиен Февр (1878–1956) – френски историк, един от създателите на „новата историческа наука“ – школата „Анали“.

23 Йохан Хьойзинха (1872–1945) – нидерландски филолог, културолог и историк.

24 Алфред Вебер (1868–1958) – германски икономист, социолог и културен философ.

25 Бернард Гротуйзен (1880–1946) – френски писател, литературен историк и философ.

26 Ричард Хенри Тоуни (1880–1962) – британски икономист и историк.

27 Джордж Маколи Тревелиян (1876 – 1962) – британски историк и академик.

28 Тук и по-долу цитатът е сравнен по: Гандев, Христо. Ранно възраждане 1700 – 1860. София, 1939, с. 38.

авторът казва: „... магическото деяние във всички свои проявления е от такова естество, че не позволява да се установят конкретни и трайни чисто човешки взаимоотношения или по-право изместя последните винаги на един ирационален, трансцендентен план, гдето човешкото, установеното, нравствената и обществената обусловености веднага изчезват“. [На] мен ми се струва, че тази формулировка не е напълно сполучлива: за примитивното мислене няма разлика между „тукашното“ и „трансцендентното“; онова, което **за нас** спада към „трансцендентния план“, за примитивния човек е „конкретно“. Освен това мисълта на автора тук е изразена така, че човек би могъл да помисли, че според него „магическите деяния“ са **причина**, поради която взаимоотношенията между членовете на колектива, който се отдава на тях, не могат да станат „конкретни и трайни“. В действителност магическата религиозност не е нищо друго, освен една от **проявите** на примитивното съзнание, за което няма различие между „Аз“ и „Не-аз“, между Личността и Колектива, както и между „отвъдното“ и „тукашното“. Впрочем това са дреболии, които могат да бъдат отминати, ако искаме да дадем обща преценка на труда на Хр. Гандев, който, повтарям, според моето разбиране е един много сполучлив опит за исторически синтез.

Освен „Ранно Възраждане“ Хр. Гандев е представил още няколко работи: „O Vulharském národním duchu a jeho projevech“²⁹ (доклад, направен в Дружеството за Чехословашко-българска взаимност в Прага и издаден в „библиотеката“ на дружеството, Прага, 1934); „Документи за финансовата политика на княз Дондуков в България“ (в „Списание на Бълг[арското] икон[омическо] д[ружест]во“, ноември, 1936); „К изучению деятельности русск[ого] оккупационного управления в Вост[очной] Румелии 1878–[187]9“³⁰ („Записки [Русского] научно-исследовательск[ого] объединения“, VI, Прага, 1937); „*Joachimitské myšlenky v díle Matěje z Janova Regulae Vet[eris] et Novi Testamenti*“³¹ („Časopis Národního musea“, 1937); „Един политически документ от 1860 г.“ („Родина“, год. I, кн. IV); „Преселението на тракийските българи и гърци в България през 1878–[187]9 г.“ („Архив за поселищни проучвания“, 1938, кн. II); „Quelques textes de l'Institution de la Religion Chrétienne sur les passions de l'âme“³² („Studia hist[orico]-philologica Serdicensia“, т. I, 1938); „Към изучаването на „чумавите времена““ („Сб[орник] в памет на проф. П[етър] Ников“, 1939). Ще се спра върху ония от тези студии, които са според мен най-значителни. В „К изучению деятельности р[усского] оккуп[ационного] управления“ – една малка студия, основана

29 „За българския народен дух и неговите прояви“.

30 „Към изучаването на дейността на руското окупационно управление в Източна Румелия 1878–1879“.

31 „Йоахимитски идеи в произведението на Матей Яновски „Правилата на Стария и Новия завет“ (преводът на заглавието се дава по: Соленкова, Л. Цит. съч., с. 119).

32 „Някои текстове от „Институти на християнската религия“. Трактатът на Ж. Калвин „L'Institution de la Religion Chrétienne“ е преведен на български от английски като „Институти на християнската религия“ и издаден в 4 книги от издателство „Нов човек“ (2002–2006).

върху голям брой документи, предимно неиздадени и намерени от автора в Архива на Областното управление в Пловдив – Хр. Гандев, като разглежда множество „petits faits“, дребни, но тъкмо затуй много характерни факти, хвърлящи светлина върху битовите особености, нравственото състояние на обществото, разрухата, предизвикана от турските жестокости по време на войната, дава обяснение защо не е можел да бъде напълно осъществен опитът на руските окупационни власти да бъдат възстановени законите и институциите, които били в сила по време на турския режим, и, второ, да се създаде режимът на гражданска автономия за българското население в Изт[очна] Румелия. В „*Joachimitské myšlenky*“ авторът подлага на ревизия въпросът за йоахимитското влияние върху чешкия религиозен философ от XIV в. Не задоволявайки се с предложението, изказано от няколко изследователи, според които Матей Яновски е бил повлиян от идеите, разпространени в йоахимитските среди, Хр. Гандев се е опитал да уточни въпроса и се е отправил *ad fontes*³³, като си е дал труд да направи съпоставление на „*Regulae Vet[eris] et N[ovi] Testamenti*“ от Матей [Яновски] с трактатите на самия Йоахим Флорски. Тези съпоставки на текстовете доказват неопровержимо, че Матей Яновски е черпал множество от своите формули направо от калабрийския абат и е бил много повлиян от неговата мисъл. Това, че, като „цитира“ Йоахим, той никъде не посочва своя извор, авторът обяснява напълно убедително с предположението, че Матей не се е осмелил да именува изрично Йоахим, тъй като тогава последният е бил лошо гледан от Католическата църква. С тези констатации авторът не се е ограничил. Служейки си с метода на „микроскопичния анализ“, Хр. Гандев е показал, че в много случаи „цитатите“ на Матей Ян[овски] от Йоахим не са буквални: Матей по-своему преработва Йоахим, като по такъв начин изказва своите собствени схващания върху „новия еон“, много отличаващи се от йоахимитския хилиазъм: в отлика от Йоахим, който е предсказал идването на „царството на Св. Дух“, което ще измести „царството на Сина Божий“, Матей бленува за реформирана **Христова** Църква. Тази констатация дава на автора право да заключи, че със своето дело Матей Яновски може да бъде преценен като първо звено, свързващо йоахимизма с Реформацията. Няма нужда да се говори от колко голямо значение е студията на Хр. Гандев за разбирането на духовната еволюция на Европа в посока от първата Реформация, подета от йоахимитското и свързаното с него францисканско движение на така наречените „спиритуали“, към втората – онази на Лутер и Калвин. Във връзка с тази работа на Хр. Гандев е неговата статия в „*Studia [historico-philologica] Serd[icensia ...]*“ („*Quelques textes de l'Inst[itution] de la Rel[igion] Chrest[ienne]*“), посветена на въпроса за духовните извори на героизма у Корней³⁴. В допълнение към изследванията на няколко нови френски историци на литературната и духовната култура,

33 Към изворите.

34 В оригинала на доклада: „... посветена на въпроса за духовните извори на Корнейевския героизъм“.

които, като дирят тези извори, се опират предимно върху Декарт и неговия „Traité sur les passions“³⁵, Гандев посочва редица пасажии от Калвиновия трактат, гдето той [Калвин – Г. П.] противопоставя своето трагическо схващане за живота, в което вече е вкоренен, и новия идеал за човека като „герой“, на неостойческия квийетизъм, свойствен изобщо на късното Средновековие. Накрая на своята студия Хр. Гандев прави уговорката, че неговата констатация още не може да бъде разбрана така, че „Institution“ е била **извор** за нов мироглед в **католическа** Испания (Calderon, Lope de Vega), а след нея и в католическа Франция – една уговорка, показваща колко е предпазлив авторът в своята изследователска работа и колко добре той знае как трябва да се поставят научните проблеми – едно качество много ценно и доста рядко, защото знайно е колко често изследователите, след като констатират някакъв факт, биват готови да го признаят за „причина“ на онова, което е станало по-после, без да вземат под внимание, че фактът сам по себе си всякога е наистина свидетелство за известна духовна тенденция, но че това още не означава, че той е изиграл тази или онази роля в **разво**я на тази тенденция: за да изиграе той [фактът – Г. П.] тази роля, изисква се едно условие – той трябва да бъде **познат**. Авторът само поставя въпроса: доколко Калвиновият трактат е можел да бъде познат въвн от калвинистките кръгове – та по такъв начин открива възможност да бъде хвърлена нова светлина върху проблема за изграждането на нов мироглед в Европа през втората половина на XVII в.³⁶

Всичко по-горе казано ми позволява да дойда до следното заключение: д-р Христо Гандев със своите трудове се е проявил като истински историк. Той притежава всички нужни за един такъв качества: остра историческа интуиция, т. е. виждане на историческата даденост в нейната **конкретност**; способност да съзира сложността на историческата проблематика и при разглеждането на всеки един исторически проблем да се съсредоточи върху него, без да се отклонява настрана; свобода от каквито и да било псевдонаучни предвзетости; внимание към „petits faits“ и безупречна точност и предпазливост при проучването на историческите извори. От един млад учен, притежаващ такива качества, може да се очаква много.

Другият кандидат г[-н] Туше Хр. Влахов е роден в 1899 г. в гр. Кукуш (Македония). Средно образование е добил в София, в III[-та] м[ъжка] гимназия, реалния отдел. В 1922 г. е постъпил като студент в Ист[орико]-фил[ологическия] фак[ултет] на Соф[ийския] университет. В 1926 г. е завършил университета с мн[ого] добър успех – по отдели история (гл[авна] специалност) и география. В 1929 г. като стипендиант на фонд

35 „Страстите на душата“.

36 На същия въпрос е посветена и неговата статия „Към въпроса за Калвиновата етика“ [„Към въпроса за ролята на Калвиновата етика при формирането на западноевропейския идеал през XVII и XVIII векове“] в Изв[естия] на [Българското] истор[ическо] дружество в София, 1937 г., [Т. 14 – 15]. Бележката е на П. Бицили.

„Марин Дринов“ е заминал в странство на специализация по нова и най-нова история; престоял е две години в Берлинския университет и една година – в Парижкия. Понастоящем е учител в VII[-ма] м[ъжка] соф[ийска] гимназия. Като хабилитационна работа г[-н] Туше Хр. Влахов е представил своята книга „Дени Дидро“, София, 1939.

В своята книга Т. Влахов разглежда поотделно, в специални глави, философските, политическите, литературно-естетическите и историческите възгледи на Дидро, като след това се опитва да даде едно обобщение, една обща формулировка на сложната и вътрешно противоречива мисъл на Дидро – рационалист, материалист, атеист и при все това един от предшествениците на Романтизма. Авторът е проучил най-внимателно всички материали (съчиненията на Дидро и неговите писма към Sophie Volland³⁷ и др.) и, доколкото можах да установя, цялата модерна литература върху Дидро. Авторът признава, че Дидро е бил предмет на толкова много изследвания, че мъчно би било да се каже нещо ново за него – и той самият се ограничава с това, че дава критичен преглед на различни преценки на делото на Дидро. Едничкото, което, както забелязва Т. Влахов, досега не е привличало вниманието на изследвачите това са историческите възгледи на Дидро. Т. Влахов убедително показва, че Дидро е бил един от ония мислители на XVIII в., които са се сраснали с характерен за туй време антиисторизъм, с неговата неспособност за виждане на **своеобразието** на всеки един исторически момент, неговото отъждествяване на историческото развитие с праволинейния „прогрес“ на „разума“ или на „добрия вкус“. Като констатира това ново, което има у Дидро, неговия „историзъм“, свързан, както с право отбелязва авторът, с неговата естетическа интуиция, той дохожда до заключението, че всъщност Дидро не е бил никакъв убеден рационалист. „Аз не мога да допусна³⁸, казва Т. Влахов (с. 147), че Дидро искрено е вярвал в естествената религия или в естествения произход на обществото и властта. И ако все пак той държи така настойчиво за тая теория, то е затова, защото в нея само намира [основа за]³⁹ изграждането на своята обществено-политическа идеология. И наистина как би могъл Дидро да вярва в такава една грубо неисторична теория при неговото силно историческо чувство и при неговата дълбока историческа мисъл“? В Дидро според автора се борят „човекът гражданин“, политическият идеолог, реформаторът, предшественикът на Революцията, с философа мислител. Това е основната мисъл на цялата работа на Т. Влахов. [На] мен ми се струва, че това е едно опростяване на действителността и че по-добре би било да се каже, че „в гърдите“ на Дидро

37 Софи Воланд (1716–1784) – кореспондентка на Дени Дидро.

38 Тук и по-долу цитатите от книгата на Т. Влахов са сверени по: Влахов, Т. Дени Дидро. С., 1939.

39 В текста на доклада посоченият в средни скоби израз е пропуснат и изречението завършва така „... защото в нея само намира изграждането на своята обществено-политическа идеология“. В случая пропусъкът не нарушава смисъла на обсъжданото.

са се борили „две души“, две духовни тенденции, които условно се наричат „класическа“ и „романтическа“. Случаят на Дидро не е единствен. Подобни вътрешни противоречия бихме могли да засвидетелстваме и у Русо, и у Хердер, и у Гюте и у толкова други техни съвременници. Може би в случая имаме просто една несполучлива формулировка на мисълта на автора? За жалост подобни несполучливи формулировки намираме на много места в неговата книга и при това предимно тъкмо в тази глава, която съставлява главната ѝ част – където той говори за историческите възгледи на Дидро. Тъй напр[имер] на стр. 108 четем: „Теорията за климата за жалост не е развита системно от Дидро. В разхвърлените си мисли той установява само зависимостта между климата (природните условия), от една страна, и стопанския, политико-обществения и духовния живот, от друга. Ако би домислил теорията си докрай, вероятно би разбрал, че климатът всъщност влияе непосредствено и съществено върху стопанския живот“. Аз се учудвам как е могъл един историк през ХХ век да изкаже подобно нещо. Нима не му е известно, че, както „климатът“ (т. е. природните условия) влияе върху „стопанския живот“, също така начините на стопанисване, техниката и под. упражняват своето влияние и върху „климата“. Дидро, който е говорил за взаимозависимост между „географията“ и „историята“, е бил в случая в по-голямо съгласие със съвременната наука, отколкото неговият критик. Във връзка със засегнатия въпрос за теорията за климата у Дидро ще направя още една забележка досежно изложението на автора. Той казва, че тази теория Дидро е заел от Монтезкьо, от когото тя е била „създадена“ (с. 107). А две страници по-горе казва: „В статията си „Philosophie pratique“⁴⁰ Дидро възвеличава Жан Боден⁴¹ неимоверно [...]“. Щом е така, изглежда, че онзи, който се занимава специално с въпроса за формирането на мисълта на Дидро, би трябвало непременно да си даде труда да проучи този мислител, когото Дидро „възвеличава неимоверно“. Обаче Т. Влахов не е направил това. Ако той си е дал труда да прочете „*Les six livres de la République*“⁴² от Bodin, той не би казал, че теорията за климата е **създадена** от *Montesquieu*; и той би установил, че *Diderot* е заел тази теория по всяка вероятност не от *Montesquieu*, а направо от *Bodin*. Да мина към някои други lapsus`и на автора: „Дидро, казва той на стр. 123, ... вярва още, че чрез законите могат да се постигнат определени цели: да се превъзпитават обществата и народите в дадени направления и с това да се определи дори хода на историческото развитие... Тая проява на неисторическо мислене⁴³, струва ми се, не е грях само на Дидро и на философите от XVIII век, а е присъща на всички реформатори по дух. Кои са тия законодатели, които не мечтаят

40 В книгата на Т. Влахов заглавието на статията е „Philosophie politique“.

41 Жан Боден (1529–1996) – най-значимият френски политически мислител преди Монтезкьо и Русо.

42 „Шест книги за републиката“.

43 В книгата на Т. Влахов в цитираната фраза фигурира и отделно използвана отрицателната частица „не“: „Тая проява на **не** неисторическо мислене ...“ (с. 123).

и до ден днешен да направят със законите си по-малки или по-големи преобразования в държавата си“? Значи, според автора „законите“ не са никакви фактори в историческия живот? Значи, никакви, дори и „по-малки“ „преобразования“ не могат да бъдат постигнати чрез законодателство? Значи, например със закона за премахването на крепостното право в Русия, крепостното право **не е било** премахнато? Или, че премахването на крепостното право никак не е повлияло върху „хода на историческото развитие“ в Русия? Така на стр. 66 четем: „Тия слаби уклони на Дидро към утилитаризма не пречат, струва ми се, на твърдението, че Дидро изгражда естетиката си на почвата на материализма“. Значи, авторът е на мнение, че щом у Дидро има „уклони към утилитаризма“ естествено би било да се предполага, че той **не е бил** „материалист“? С други думи, „утилитаризъм“ и „материализъм“ това са за автора взаимно изключващи се понятия или духовни тенденции. Как биха могли да се обяснят подобни учудващи изказвания у един автор, който, както се вижда по неговия труд погледнат изцяло, е културен и здравомислещ човек? Може би с това, че книгата му е написана прибързано? За това свидетелстват и многобройните повторения на едни и същи твърдения – често пъти почти буквално.

Общото ми заключение е следното: според моето убеждение би било желателно от двамата кандидати да бъде предпочетен първият, д-р Хр. Н. Гандев. Той е първо, според моето мнение, по-даровит и по-подготвен. Второ: той в своите трудове е показал, че той има интерес към историята не само на западноевропейския свят, но и на Източна Европа. Той е запознат и със западно и източноевропейските езици. Прочее, той би могъл да чете курсове, посветени на историята на източноевропейските земи през Новото време, т. е. времето, когато бе заличен контрастът между „Изтока“ и „Запада“ (das Abendland), когато „източноевропейските земи“ – Русия, земите на Балканския полуостров – са станали с оглед на тяхната социално-политическа структура и техните духовни тенденции част от това единство, което ние наричаме „Европа“.

П. Бицилли [подпис]

3.

До Господин декана на Ист[орико]-филолог[ическия] ф[акулте]т⁴⁴

От П. Бицилли

Доклад по конкурса за редовен доцент при Катедра[та] по нова
и най-нова история.

Като единствен кандидат на конкурса се яви частният доцент при същата катедра г[-н] д-р Христо Гандев. Като хабилизацияна работа г[-н] Хр. Гандев е представил книгата си „Фактори на Българското възраждане“ (София, 1943), а освен нея следните студии: „Писмата на Ст. К. Салгънджиев от 1874 до 1878 г. по народностните борби в Сер, Серско и Одрин“ („Беломорски преглед“, II, 1943); „Една търговска къща отпреди Освобождението“ (сп. „Професионална мисъл“, 1940, II), „Вълнението на сопотските и карловските предачки през 1883 г.“ (същото сп., 1942, II), „Ново известие за рода на Софрония Врачански“ (сп. „Родина“, [1941], год. III, кн. IV), „Предания за два български манастира“ („Известия на [Българското] истор[ическо] дружество“, [1944], т. XIX[-XX]), „Националната идея в българската историопис“ (сп. „Родина“, [1941], год. III, кн. II) и „Търговската обмяна на Европа с българските земи през XVIII и началото на XIX в.“ („Год[ишник] на [Софийския] унив[ерситет] св. Климент Охр[идски] – [ИФФ“, Т. II], [1943–]1944).

Ще се спра предварително върху една от тези статии: „Националната идея в бълг[арската] историопис“, понеже в нея авторът разглежда един общ проблем, с който са свързани различните по-специални въпроси, на които са посветени всичките други негови трудове. Това е проблемът за произхода и развоя на националното съзнание у европейските народи. Г[-н] Хр. Гандев е използвал всичката съвременна литература, посветена на този въпрос, която при сегашните условия му е била достъпна. Както авторите на трудовете, с които той си е послужил, и самият той разглежда този въпрос не като въпрос за генезиса и разработването на идеята за нацията само у теоретиците и философите на историята, а преди всичко от, така да се изразя, реално историческа гледна точка: как, кога, в зависимост от какви фактори – социална структура, културни традиции, исторически събития и др. – се е вкоренило в **общественото** съзнание, т. е. съзнанието на „масовия“, „средния“ човек **модерното** схващане върху онова, което се казва нация, като подчертава, че тази дума по-преди е имала съвсем друго значение, отколкото в Най-ново време, и отбелязва как в процеса на историческото развитие на европейските народи се е менил нейният смисъл – едно нещо, на което и досега още далеч не всички историци обръщат внимание (г[-н]

⁴⁴ Архив на Софийския университет, ф. 1, оп. 35, а. е. 153, л. 14-17. В лявото поле на листа, точно срещу заглавието, е отбелязано на ръка с мастило „Получено на 4. XII. 1943“.

Хр. Гандев има предвид предимно историците на България – оттам и заглавието на статията) и което довежда до редица недоразумения и исторически грешки. С тази статия авторът е представил доказателство, че той много добре е вникнал в същината на проблема, както той е поставен от съвременните историци и социолози. Той е успял на няколко страници да засегне всичките страни на въпроса; нищо не е изпуснато, никъде няма никакви неточности. Бих могъл да направя само една забележка. Твърденията на г[-н] Хр. Гандев, че „появата на нацията като обществена реалност и като политически фактор в историята на З[ападна] Европа датира от епохата на Великата френска революция“⁴⁵, че „националната идея“ е „рожда на Френската революция“⁴⁶ според мен се нуждаят от известни уговорки. Националната идея, схващането за нацията като една **духовна** общност, не е било чуждо на „новата“ светска интелигенция в Европа вече през късното Средновековие и началото на Новото време. Вярно е обаче, че по-късно тази идея сякаш отива въвн от полето на зрение на хората, че тя се възражда само през периода на Предромантизма. И само по време на Революцията тя дава начало на новите обществено-политически движения – а тъкмо това е едно нещо, към което е насочено внимание на г[-н] Хр. Гандев във всички други негови изследвания, отнасящи се специално към въпроса за генезиса на Българското национално възраждане. По тези изследвания личи, че има известен паралелизъм в това отношение между процесите на българското национално развитие и развитието на другите европейски народи – доколкото се касае за **условията**, които определяли хода на това развитие в посока към реализация на националното начало, на пробуждане на националното чувство и националното съзнание в **широките** обществени среди. Главните от тези условия са били две: възходът на гражданството с присъщото на тази класа социално чувство и социално съзнание, чувството и съзнанието за обществена солидарност, обусловени у еснафлиите, чичовците, в тяхната отлика от селяните (селянинът, както отбелязва авторът в „Ранно възраждане“, е по-скоро индивидуалист), а в З[ападна] Европа и от благородниците – от съзнанието за общност на практическите интереси, и успоредно с това, **а** в значителна степен и в зависимост от това – изграждането и стремежа към запазването на **общия език**. Ролята на гражданството в това отношение е проучена от г[-н] Хр. Гандев в неговата първа хабилитационна работа – „Ранно възраждане“. Като допълнение към нея служат няколко от горе посочените статии, най-интересната от които е онази върху обмена на стоките между Европа и бълг[арските] земи. Тук г[-н] Хр. Гандев, като си е послужил с редица извори, е установил, че населението в българските земи, намиращи се под турска власт, е вземало значително участие в **търговските** отношения на

45 Цитатът е сверен по: Гандев, Христо. Националната идея в българската историопис. *Родина*. Годишнина III, 1940, кн. 2, с. 138.

46 Цитатът е сверен по: Гандев, Христо. Националната идея в българската историопис. *Родина*. Годишнина III, 1940, кн. 2, с. 139.

Отоманската⁴⁷ империя със Западна Европа и с Русия. Г[-н] Хр. Гандев с право отдава голямо значение на находките на множеството „иманета“, златни и сребърни монети от най-различни европейски земи, намерени от г[-н] Т. Герасимов⁴⁸ в редица български поселища. Това служи за г[-н] Хр. Гандев като доказателство, че по това време в тази търговска дейност били въвлечени жителите не само на градовете, но и на селата. Важно е, както отбелязва и г[-н] Хр. Гандев, че в болшинството случаи тези „иманета“ се намират тъкмо в тези поселища, където – за това той говори във „Фактори на Бълг[арското] възраждане“ – най-рано започва да се проявява интерес към Просвещението и към българската книжнина. Изобщо в книгата върху факторите на Бълг[арското] възраждане г[-н] Хр. Гандев се занимава предимно с въпроса как, къде, благодарение на какви битови условия българският народ, въпреки значителното гръцко и турско културно влияние, все пак е успял да запази своя език и да подготви Възраждането на своята собствена, народностна култура. Тази книга, както казва самият автор, е един вид допълнение към първата – „Ранно възраждане“. Бих казал, че може би и тази първа книга би трябвало да има същото заглавие – „**Фактори** на Възраждането“, понеже в нея авторът говори собствено не за самото Възраждане – ако под тази дума подразбираме националното движение, насочено към освобождение от чужда власт, – а пак за **условията**, които **подготвили почвата** за това движение, които въздействали върху пробуждането на обществено-политическото съзнание у българския народ. (Впрочем и самият автор прави в това отношение разлика между онзи период, който той нарича **Ранно** възраждане, и периода на Възраждането в общоприетото значение на думата.) Както в „Ранно възраждане“, така и във „Фактори на Бълг[арското] възр[аждане]“ г[-н] Хр. Гандев си служи с най-правилния – всъщност едничкия истински метод на изследване на **реалната** история, т. е. историята не на външните „събития“, а на **колективното съзнание** – метод на проучване на най-често повтарящи се през известен отрязък от време, на пръв поглед „дребни“ факти, които, бидейки интерпретирани, хвърлят светлина върху *habitus* и *ethos* на „средния“ човек, които било са проява на известна обща духовна тенденция, било могат да бъдат окачествени като условие, което определя зараждането на една такава тенденция. Така, като е използвал множество трудове на български историци, филолози, историци на литературата, трудове, в които се намират посочвания върху различни печатни книги, ръкописи, надписи на плочи, които са били запазени по това време в голям брой манастири в българските земи, г[-н] Хр. Гандев се е добрал до напълно убедителното, както ми се вижда, заключение, че всичко това свидетелства против по-рано изказаното мнение, че българските манастири тогава са били „погърчени“. Обаче според автора това още не означава, че гръцкото

47 Тук и по-долу Бицили използва едно от рускоезичните названия на Османската империя – `Оттоманская`, като го транскрибира на български.

48 Тодор Димитров Герасимов (1903 – 1974) – български археолог и нумизмат.

– а също така и турското – културно влияние изобщо, а в частност езиковото, е било нищожно. Той далеч не опростява въпроса. Той признава факта, че известни слоеве от българското население, предимно старото гражданство, тъй да се изразя, служейки си със зап[адно]европейската терминология – „градския патрициат“ – е било значително повлияно от начина на живеене и от езика на господстващите народи. Ала все пак гражданството – що се отнася до запазването на народностния език и на възстановяването на народностната книжнина – е изиграло, наред с духовенството, значителна роля в подготовката на Възраждането. В това отношение има аналогия между българското и зап[адноевропейското] развитие в посока към формиране на българската **нация** – в съвременното значение на думата. Аналогия – ала не **тъждеството**. Българското развитие в тази посока е вървяло по своеобразен начин. Г[-н] Хр. Гандев отбелязва съвпадение във времето между наченките на Възраждането и процеса на масово преселване на еснафлиите, дребните търговци от паланките, селата в градовете, едно нещо, което е било предизвикано от кризата, в която се е намирала Отоманската империя през 20-те год[ини] на XIX в. Това е имало двойна последица. Първо, че в градовете започват да надделяват обществените среди, които по-преди не са били повлияни от чуждите култури, среди на хора, служещи си само със **своя** народностен език. И второ, че това **ново** гражданство създава здрави връзки между града и селото. Старата – „погърчена“ или „потурчена“ – буржоазия се е отдалечила от селячеството, докато новата е била в тесен допир с него. Така „се заражда ..., казва г[-н] Хр. Гандев (с. 172), нова обществена реалност – спояването на българското село с българския град в едно колективно духовно цяло ...“⁴⁹. Трябва да подчертая, че това не е само едно „построение“ у автора, една хипотеза. Г[-н] Хр. Гандев е посочил и редица конкретни случаи, потвърждаващи това. Аз не съм специалист по българска история. Прочее, не мога да кажа с пълна увереност, че в трудовете на г[-н] Хр. Гандев няма никакви неточности, никакви спорни твърдения. Едно, струва ми се, мога да кажа категорично. Неговият подход към въпроса, с който той се занимава във всичките си последни трудове, методът, с който той си служи, са неоспорими свидетелства, че той напълно е в течение на съвременната европейска историография и социология, че той много добре е вникнал в проблематиката на историята на европейския свят: та затуй, и като вземам под внимание, че покрай горепосочените негови трудове той има и други, посветени специално на някои проблеми на историята на зап[адно] европейската култура (за тях говорих вече в моя предишен доклад при избора на г[-н] Хр. Гандев като частен доцент), моля почитаемия факултет да избере кандидата като редовен доцент при Катедрата по нова и най-нова история.

П. Бицилли [подпис]

49 Цитатът е сверен по: Гандев, Христо. Фактори на Българското възрождане 1600–1830. София, Българска книга. 1943, с 172.